

השותפין

מוצר ציבורי והטרמפיסטים

ישי ספרים, 30.1.07

א. הצורך

משנה: השותפין שרצו לעשות מחיצה בגדר...

בניגוד למה שמשמע משם הפרק "השותפין", המשנה אינה דנה כאן בשיתוף. היא דנה במצבים שיש להם תקנה בשיתוף. וזו, פחות או יותר, הגדרה רחבה של הצורך במוצר ציבורי. המשנה בוחרת לדבר כאן במוצר הציבורי "גדר" או בשפתנו "ביטחון". השאלה הראשונה שנשאלת היא: האם זה מוצר ציבורי? מנקודת הראות של מי שכבר שייכים לקהילה, העובדה שאני נהנה מן הבטחון שמקנות לי החומה, הגדר או השער שבחצר, אינה מפחיתה את ההנאה שלך מהם. גם אין בכוחי למנוע ממך את השימוש בחומה שהרי כל מי שגר בעיר מעצם היותו גר בה או בשכונה, תופס מחסה בחומה. חומה או גדר הן אכן מוצר ציבורי אבל האם יש בהן צורך?

ורבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל העיירות ראויות לחומה אלא עיר סמוכה לספר ושאינה סמוכה לספר – אינה ראויה לחומה. ורבנן אומרים: אף בעיר שאינה סמוכה לספר כי פעמים מזדמן לשם גייס.

ב. מוצר ציבורי

המושג "מוצר ציבורי" עלה על הבמה לפני שנות דור. מדובר בקבוצת מוצרים אשר יש בהם צורך בעוד שהשוק לא יביא לאספקתם. מוצר ציבורי מאופיין בשתי תכונות: אם אני צורך אותו אתה אינך חסר (למשל הנוף) ואי-אפשר אותו לגדר כלומר למנוע אותו מן האחר (למשל דגים בים). מוצר ציבורי נמצא בניגוד למוצר כלכלי. מוצר כלכלי גם הוא מאופיין בשתי תכונות: אם אני צורך אותו אתה חסר ואפשר אותו לגדר. בתנאי הצטופפות העניין מתהפך, ומוצר ציבורי יכול להפוך למוצר כלכלי. בכלכלת שוק, מוצר ציבורי לא ייוצר כי אם כשאני צורך אותו אתה אינך חסר למה שתרצה שאני אשלם בעדו ואם אינך יכול לגדר איך תגבה ממני את הכסף עבורו? איך בכל זאת מוצר כזה ייוצר? על ידי הציבור. הציבור יכול לקחת על עצמו את ייצור המוצר אבל אז עולות הבעיות הבאות:

ג. איך ייוצר?

המשנה: כופין אותו לבנות בית-שער ודלת לחצר

הדין יוצא מסיטואציה הקרויה חצר. מצב שבו קהילה גרה במבנה המונע כניסה מכל הצדדים מלבד הפתח. בסיטואציה הזאת כל אחד יכול להכנס לחצר. בדיון ממש דומה, מדברת הגמרה גם על עיר, ושם כתוב: כופין אותו לעשות לעיר דלתיים ובריה. גם אם אני נהנה מן הבטחון שנותנים שער וגדר לכל יושבי החצר או העיר, אין בכך ערובה למה שאשלם עבורם? ולכן יש כאן מצב המבקש תיקון והתיקון לכך הוא:

שיתוף בכפיה. כלומר, אם החליט הציבור לבנות שער וגדר אפשר לכפות את תשלום ההוצאות הכרוכות בהם על-כל השייכים לקהילה.

ד. איך משלמים?

הגמרה שואלת: וכשהן גובים? לפי נפשות? או שמא לפי שבח ממון? ויש גירסה, לפי קירוב בתים.

בשפה פשוטה של היום הגמרה מציעה שלוש חלופות:

- מס גולגולת
- מס רכוש
- לפי השימוש

והיא פוסקת (לא פוסקת) לטובת מס רכוש ככתוב: "ואלעזר בני, קבע בהן מסמרות".

ה. מי לא יכנס?

יכולה להיות תשובה, כל אחד, שהרי למה סגרנו כדי שלא יכנסו. כאן הגמרה כהרגלה עושה לנו ניסוי מחשבתי בכדי לבחון נקודת קיצון. היא מספרת על חסיד שהיה אליהו הנביא מבקר אותו. עשו בית-שער לחצר ואליהו כבר לא מבקר. למה דווקא אליהו? כי אליהו זה מי שאף אחד לא ירצה להחמיץ את ביקורו. ומה הניסוי? אמרתם "הכל" לא נכון, יש דוגמא נגדית – אליהו. ומכאן יוצא שבית שער צריך להיות מחיצה סלקטיבית, יש דברים שהיא עוצרת ויש דברים שהיא מעבירה. הגמרה מתייחסת לעניין הסלקטיביות ומחפשת דרך טכנית כדי להתמודד עימה (דלת בפנים, דלת בחוץ, מנעול בפנים, מנעול בחוץ וכו'). אך בסופו של דבר היא מציגה כאן צורך שאין כנגדו מוצר אשר יכול לספק אותו כראוי שהרי בזמנה עדיין לא הומצא האינטרקום.

ו. מי לא ישלם?

רבי יהודה הנשיא הטיל את התשלומים גם על חכמים. ריש לקיש אמר "חכמים אינם צריכים שמירה", על כך ובכלל על זכויות היתר של האליטה החכמית מדובר הרבה בגמרה. ותתפלאו, הגמרה, שהיא פרי רוחם של חכמים, לא תמיד מציגה רק את הצד של החכמים וכדי להמחיש זאת יבוא הסיפור הבא:

היה רעב בארץ, רבי פתח את מזוהו וחילק מזון ללמדנים, ללמדנים ולא לעם הארץ. איך מזהים חכם? אם קרא מקרא שנה משנה או למד גמרה. דחק רבי יוחנן בן עמרם ונכנס, אמר לו פרנסני, אמר לו: קרית? אמר לו לא, שנית? אמר לו לא, אמר לו: אם כן במה אפרנסך, אמר לו: פרנסני ככלב וכעורב.

בסופו של דבר ובקושי רב החליט הרב, יכנסו הכל. אבל זה לא סוף פסוק, החכמים אינם מוותרים כל-כך בקלות על הפרוילגיות שלהם, והם מביאים סיפור אחר, גם הוא מפי רבי, המחזק את גרסתם (לפי דעתם).

ז. משל הטרמפיסט או free rider dilemma

מעשה במס כתר שהטילו על העיר טבריה. לא נאמר ע"י מי, אבל בתקופה שבה מדובר, קרוב לוודאי שמס הכתר הוטל ע"י הרומאים. באו ראשי העיר לפני רבי ואמרו לו: "שיתנו גם חכמים איתנו". אמר להם: "לא". אמרו לו: "עורקים אנו" אמר להם: "עירקו". ערקו מחציתם (בטלו את מחצית המס). באו החצי שנשאר לרבי, אמרו לו: "שיתנו חכמים איתנו". אמר להם: "לא". אמרו לו: "נערוק", אמר להם "עירקו". ערקו כולם, נשאר כובס אחד. הטילו את כל המס על הכובס. ערק הכובס (פקע המס). ואולי יש כאן שני סיפורים, אחד הכולל את הקטעים שבסוגריים והשני בלעדיהם. את השני, שהוא הסיפור כפי שסופר בפי עם הארץ, אפשר לסיים בשתי סיומות: האחת, חכמים שילמו את המס והשניה הם לא שילמו והרומאים עשו בהם שפטים. אפשרות שלישית אין כי הרומאים לא היו מוותרים על מיסיהם.

ח. מהו הסיפור האמיתי ואיפה הצדק?

הסיפור לפי גרסת עם הארץ, כלומר בלי הקטעים שבסוגריים, מתאר תהליך המוביל בעקביות, כמו במתמטיקה של טורים, אל הסוף המר. וכמו בטורים אפשר להוכיח שיוביל לסופו המר בהוכחה רקורסיבית כך מכנים את זה שם. לחכמים היה מספיק שלב אחד בתהליך. למשל שלב האופה, שבו פקע המס. מזה היה נובע שעם הארץ מהווה נטל וזה מה שהם (העורך או אולי החכמים), רצו להוכיח. אפשר לראות זאת אחרת, שני הסיפורים שלובים כל-כך זה בזה, עד שיש הרגשה שחכמים רצו לומר לנו שלמטבע הזה שני פנים. הפן האחד ממליץ על אפלייה לטובה של ההשכלה גבוהה ולמדנות והשני מכיר בעובדה שגם המשיח צריך לחמור בכדי לרכב עליו ויותר מידי טרמפיסטים יכריעו את החמור.

ט. ארבעה ישבנים

- איך מתנהגים במרחב הציבורי, רשות הרבים. למשל בחדר המדרגות של בית משותף (על כך במשנה).
- דייר שאינו מוכן לשלם מיסי ועד בית
- חייל שלא מוכן לשרת בהתנתקות
- סרבני מס למדינה
- מדינה שמסרבת להפחית את השימוש בדלק ולהמעט מאפקט החממה.
- וכן, גם ירושלים שם החרדים אינם משתתפים בכוח העבודה פחות מכולם, לומדים תורה אבל אינם רוכשים קרדום לחפור בה.